

УДК 811.161

Мікрюкова К. О.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «МІСТО» В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ІРЕНИ КАРПИ

Статтю присвячено дослідженню функціонально-граматичного аспекту вербалізації лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи. Узагальнено наявні лінгвістичні дослідження з теорії лексико-семантичного поля. Виділено основні лексико-семантичні групи лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, вербалізація.

Мікрюкова Е. А. Функционально-грамматический аспект вербализации лексико-семантического поля «город» в художественных произведениях Ирэны Карпы. – Статья.

Статья посвящена исследованию функционально-грамматического аспекта вербализации лексико-семантического поля «город» в художественных произведениях Ирэны Карпы. Обособлено лингвистические исследования по теории лексико-семантического поля. Выделено основные лексико-семантические группы лексико-семантического поля «город» в художественных произведениях Ирэны Карпы.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа, вербализация.

Mikyukova K. O. The functional-grammatical aspects of verbalization of the lexico-semantic field «city» in Irena's Karpa artistic works. – Article.

The article focuses on the study of functional-grammatical aspects of verbalization of the lexico-semantic field «city» in Irena's Karpa artistic works. Linguistic researches on the theory of lexical-semantic field were detached. Basic lexico-semantic groups of lexico-semantic field of «city» were allocated in Irena's Karpa artistic works.

Key words: lexico-semantic field, lexico-semantic group, verbalization.

Сучасна лінгвістика дозволяє дослідникові використати різні методи та прийоми системно-структурного аналізу семантики мови. На початку ХХІ ст. у працях лінгвістів різних років укорінився термін «поле» (field). Будь-яке мовне поле – це інвентар елементів, пов'язаних між собою структурними зв'язками; елементи поля мають семантичну спільність та виконують у мові одну функцію. Поле може поєднувати однорідні та різнорідні елементи, у структурі поля виділяються мікрополя. Поле складається з ядерних та периферійних елементів. Ядро консолідується навколо компонента – домінанти. Ядерні елементи виконують функцію поля, систематично застосовуються, є найбільш частотними та обов'язковими для поля, виконують функцію поля найбільш однозначно. Частину функцій виконує ядро, частину – периферія, межа між ядром та периферією не є чіткою, тому елементи поля можуть належати до ядра одного поля та периферії іншого й навпаки. Різні поля частково нашаровуються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів.

Проблема міста та процесів урбанізації є надзвичайно актуальною останнім часом. Це обумовлено тим, що місто значною мірою визначає характеристики та соціокультурний потенціал суспільства на всіх етапах цивілізації.

Лексико-семантичні поля вивчалися у вітчизняній лінгвістиці багатьма вченими.

За визначенням О. Селіванової лексико-семантичне поле – це парадигмальне об'єднання одиниць певної частини мови за спільністю інтегрального компонента значення (архісеми). Вона зазначає, що лексико-семантичне поле має свій

центр, який включає найбільш уживані слова з яскравим інтегральним компонентом, та периферію, яка містить слова менш частотні за вживанням, стилістично забарвлені [5, 282]. А вербалізація, за визначенням науковця, – це «переведення певного змісту, думки у вербальну (словесну) форму природної мови» [5, 60].

Оригінальною є думка Л. Лисиченко про те, що лексико-семантичним полем як групою слів є «велике угруповання лексико-семантичних варіантів, що пов'язані одним відрізком дійсності та належать до різних частин мови. Лексико-семантичне поле складається не з лексем у повному складі їх значень, а з лексико-семантичних варіантів, які є одиницями семантичного аналізу» [3, 142].

Як справедливо зазначає М. Кочерган, лексико-семантичне поле – це «найбільше парадигматичне об'єднання, сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ» [1, 265]. Мовознавець розглядає поле як «мозаїку слів», де кожне окреме слово має певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не збігається в різних мовах, бо кожна мова по-своєму членує об'єктивний світ» [1, 266]. М. Кочерган зауважує, що лексико-семантичне поле має ядро та периферію. До ядра науковець відносить найважливіші слова, пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями, які утворюють синонімічні, антонімічні й родо-видові групи; до периферії – функціонально менш важливі слова. Окрім того, на думку мовознавця, у межах лексико-семантичного поля є лексико-семантичні групи,

а всередині лексико-семантичних груп – лексико-семантичні категорії – синоніми, антоніми, коверсиви, гіпоніми [1, 267].

Поняття лексико-семантичного поля не тотожне поняттю «лексико-семантична група». Лексико-семантична група є фрагментом, частиною лексико-семантичного поля з більш чітко визначеними семантичними зв'язками [4, 125].

Т. Крехно справедливо зазначає, що лексико-семантична група – це «...лексична множина різноструктурних одиниць, сформована на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи» [2, 20].

Отже, поле – це складана структура, що містить низку елементів, пов'язаних між собою системою відношень. Лексико-семантичне поле об'єднує лексико-семантичні групи. Структура поля містить ядро та периферію, консолідовану навколо ядра. Ядерні компоненти є найчастотнішими. Вони виконують функцію поля найбільш однозначно та є обов'язковими для цього поля. Поле розподіляє функції між ядром та периферією. Межа між ядром та периферією плинна. Елементи, що утворюють поле, мають семантичну близькість та виконують у мові спільну функцію.

Мета статті – розкрити функціонально-граматичний аспект вербалізації лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити такі основні завдання: узагальнити наявні лінгвістичні дослідження з теорії лексико-семантичного поля; з'ясувати специфіку лексико-семантичного поля та лексико-семантичної групи; виділити основні лексико-семантичні групи лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах Ірени Карпи.

Творчість Ірени Карпи є показовою для нової літератури мегаполісу. Аналіз її прози («50 хвилин трави», «Перламутрове порно (Супермаркет самотності)», «Bitches Get Everything») дозволив виділити ядро (107 контекстів), ядерну зону (20 контекстів), ближню периферію (62 контексти) та дальню периферію (128 контекстів).

Лексеми, що є ключовими в мові художніх творів Ірени Карпи, складають ядро лексико-семантичного поля «місто»: Берлін (3), Істамбул (2), Київ (15), місто (63), Москва (5), Одеса (2), Соронг (2), столиця (3), Харків (3), центр (9).

Ядерну зону формують контексти з дериватами основних репрезентантів та словами, що містять сему «місто»: київський (3), містечко (9), міський (4), московський (2), приміський (2).

До ближньої периферії належать слова та словосполучення з імпліцитним вираженням поняття «місто» (контекстні синоніми, слова в переносному значенні): аеропорт, аптека, базар (2), вулиця (7), готель (7), кав'ярня (2), каналізація (2), кафе (3), квар-

тал, квартира (5), кінотеатр (2), лавка (2), магазин, мегаполіс (2), монастир, окружна, палац, парк (2), під'їзд (2), поїзд (2), пробка (2), район, ресторанчик (2), санаторій, сауна (2), світлофор, станція, стоянка, трамвай (2), тротуар, університет.

Дальню периферію складають контексти, що включають синтагматичні (лінійні) поєднання слів, котрі перебувають у смислових зв'язках зі всіма типами репрезентантів: бридке, було (2), велике (2), вибрали, видається, відросток, ворони, все, ганяти, глиняне, гуляти, делірієм, дихає, діряве, древне, є (5), жити (6), з'являтися, задріпаний, закрито, залишитися (2), застрягло, зимне (2), зореносна, їздити (3), імпотент, індустріальне (2), їхати (2), кінець, кохане, красиве (2), лежить, любе, люблю (3), маленьке, межа, міняється, моє (2), надсилати, назва, найкрасивіше (2), наметове, наше (4), нев'ібно, незнайоме, ненависне (2), непривітне, неприязнь, нічне (3), образ, панорама, переїздити, пиво, південне (2), плутати, поїхати (2), порохняве, поцілувало, приморське (2), пристрасно, провінційне (3), прогулятися, пропихуватися, прощавай, рахувати, розсмоктуватися, ростило, сакральне, своє, село, середньовічне, сидіти, сонне, сонце, старе (3), стояло, сухе, тазик, там (2), те (3), туристи, це (5), чуже (2), ялозиться.

Найчисленнішою (56 одиниць) є **субстантивна лексико-семантична група**. Вона включає субстантиви різних тематичних груп, об'єднані навколо іменника «місто».

Значний обсяг цієї групи становлять іменники – власні назви міст: *Берлін, Істамбул, Київ, Москва, Одеса, Соронг, Харків*: «У **Соронг?** – Ми з Руфусом вже дістали одне одного несвіжими каламбурами про «соронг» як чоловічу спідницю і **Соронг як місто**. – Не... У Факфак, – а що, таке місто теж там є. На карті подивіться» (6, 94).

Широко представлені в межах цієї лексико-семантичної групи іменники, що означають установи, організації, заклади відпочинку та розваг: *аптека, готель, кав'ярня, кафе, кінотеатр, магазин, ресторанчик, сауна* тощо: «Ти знаєш, що навколо ніхто тут особливо не живе – так, **санаторії, готелики**» (8, 17).

На позначення просторової структури міста вжито лексеми: *окружна, парк, район, квартал, вулиця, стоянка, базар* тощо: «Та й **базар** о цій порі – не найліпше місце. Знаєте, ці містечкові заворушки...» (7, 33).

Незначна кількість іменників цієї групи – назви транспорту та назви на позначення вуличної інфраструктури: *трамвай, поїзд, світлофор, тротуар, каналізація*: «Нікіта кудись побіг, а я мямлю його ім'я, слова «тьолка», «гандон», «йобаний фестиваль», «поїзд», «Київ», «всіх повбиваю» і «де мама». Ну так, мені себе жалко. А що?» (6, 14); «Та незважаючи й на це, Євка ковзала тінню повз

усіх: *університет, робота, міські протуари, під'їзд*» (7, 24).

У дальній периферії широко представлені субстантиви – назви абстрактних понять: *образ, панорама, деліріум, сонце* тощо: *«Якось невідповідно тепер у Києві сонце. Я не виходжу з дому, не розчиняю вікон і ні з ким не спілкуюся. Хіба з тобою, бо ти... гаразд, щось не можу придумати нічого пристойного»* (7, 10).

Друга за кількістю лексико-семантична група – **атрибутивна** (31 одиниця).

До атрибутивної лексико-семантичної групи належать прикметники, що відображають такі ознаки:

– належності: *київський, московський, міський*: *«В одному з двох існуючих міських кінотеатрів показували «еротику» – заляканих дівчат у мокрому напівпрозорому одязі»* (8, 23);

– розміру та зовнішнього вигляду: *велике, маленьке, красиве, найкрасивіше, старе* тощо: *«Приватне життя, самотність – практично недозволена розкіш. Ось чому я в свій час і звалила з Яви в Україну, де всім на тебе начхати. Принаймні, на щастя у моєму Великому Місті»* (8, 20);

– внутрішнього сприйняття: *чуже, глиняне, сухе, сонне, сакральне, любе, кохане* тощо: *«Раптом їй чомусь згадався якийсь давній африканський сон: приречене до смерті глиняне порохняве місто, жінки в багряній одежі і її кволе бажання звідти втекти»* (7, 51);

– простору та часу: *приміське, південне, нічне, середньовічне* тощо: *«А кому б вдалося це зрозуміти після моря випитого коньяку на крижаній вулиці середньовічного міста зі світлом-моїх-очей письменницею Поваляєвою?!»* (6, 10).

Третьою за кількістю є **вербальна лексико-семантична група** (29 одиниць).

Дієслова цієї лексико-семантичної групи означають:

– буття: *було, жити, є*: *«маємо європейський одяг, хочемо жити в місті... – статечно повідав наш гід, зачиняючи двері найрозбеханішого на світі джипу, щедро прикрашеного переливними зображеннями Матінки Божої, кислотно-рожевими пластиковими квітами й електричними гірляндами»* (6, 94);

– рух: *ганяти, їхати, переїздити, поїхати*: *«Євка зібрала рюкзак і поїхала до Києва, перед від'їздом проте, люб'язно попрощавшись із батьками (мама досить мило розбудила її, а тато через свого зама виявив бажання провести її на потяг. Він не прийшов, але яка різниця)»* (7, 18);

– процес: *ялозитися, розсмоктуватися, прогулюватися, пропихуватися, з'являтися* тощо: *«Вона трохи гоїдається й вирішує піти прогулятися нічним містом. Живе в доволі жирному районі, але сама – явна яппі-кіллер»* (6, 74).

Прономінальна лексико-семантична група (сім одиниць) включає присвійні займенники –

моє, своє, наше; вказівні займенники – *це, те*; означальні – *все, жодне*: *«Євка дзвонила йому в Те Місто щовечора, виводячи з себе Данину маму, в якої за кілометр від Євки починалась алергія на перебіг із серцевими нападами»* (7, 11). Звертаємо увагу на особливу авторську орфографію під час написання займенника *те*. Особлива орфографія акцентує на конкретному місті.

Адвербіальна лексико-семантична група (дві одиниці) складається з двох означальних прислівників – *нев'їбенно, пристрасно* та прислівника місця – *там*: *«Так от, геть поки що це місто. Там, де ми зараз, навряд чи всі люди і знають про її існування»* (8, 52). Обсценна лексика допомагає краще передати всю гаму почуттів та переживань персонажів.

Отже, у складі лексико-семантичного поля «місто» в мові творів Ірени Карпи виділено основні лексико-семантичні групи. За функціонально-граматичною функцією одиниці поля об'єднуємо в п'ять лексико-семантичних груп: субстантивну, атрибутивну, вербальну, прономінальну та адвербіальну. Субстантивна лексико-семантична група включає власні назви міст; іменники, що означають установи, організації, заклади відпочинку та розваг; лексеми на позначення просторової структури міста; назви транспорту та назви на позначення вуличної інфраструктури; назви абстрактних понять. До атрибутивної лексико-семантичної групи належать прикметники, що відображають ознаки належності, розміру та зовнішнього вигляду, внутрішнього сприйняття, простору та часу. Дієслова вербальної лексико-семантичної групи означають буття, рух, процес. Прономінальна лексико-семантична група включає присвійні, вказівні та означальні займенники. Адвербіальна лексико-семантична група складається з означальних прислівників та прислівника місця.

Найяскравіше лексико-семантичне поле «місто» представлено в творах Ірени Карпи, у яких відтворено його широкі зображальні можливості: від передачі внутрішнього світу героя до відтворення великих епічних картин із життя українців. Твори письменниці спрямовані на читачів, які йдуть у ногу із часом. У них відображено своєрідне бачення сучасного буремного життя. Змінилися часи, порушилися патріархальні традиції, з'явилося нове. Місто також зазнало змін.

Лексико-семантичне поле «місто» в творчості Ірени Карпи відзначається розкутістю, сучасністю, особливим колоритом. У лексико-семантичному полі «місто» зливається історія й сьогодення, консерватизм та прогрес. Звідси – авторське художнє сприйняття міста в ареолі буденності та хаосу.

Планується провести детальний аналіз лексико-семантичного поля «місто» в художніх творах письменників-постмодерністів.

Література

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство : [підручник] / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
2. Крехно Т.І. Історія ЛСГ «плати – податки – повинності» в українській мові XV – XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.І. Крехно. – Х., 2005. – 19 с.
3. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А. Лисиченко. – Х. : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2006. – 150 с.
4. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А. Лисиченко. – Х. : Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. – 131 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Карпа І.І. Bitches Get Everything / І.І. Карпа. – Х. : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2007. – 112 с.
7. Карпа І.І. 50 хвилин трави / І.І. Карпа. – Х. : Фоліо, 2004. – 34 с.
8. Карпа І.І. Перламутрове порно (Супермаркет самотності) / І.І. Карпа. – К. : Дуліби, 2005. – 98 с.